

Moeten we ons erfgoed in bevingsgebied beter beschermen? 'Groningen dreigt een showroom van cataloguswoningen te worden'

Ingrid Mortiers uit Leermens waarschuwt voor de teloorgang van erfgoed in Groningen. „Het besef dat uniek cultureel kapitaal de samenleving ontglipt, begint geleidelijk door te dringen.”

Foto: Anjo de Haan

Vele duizenden woningen en gebouwen in het Groningse aardbevingsgebied worden aangepakt. Wordt karakteristiek en lang gekoesterd erfgoed versterkt, verminkt of uit het landschap gerukt?

„Dit gaat over het behoud van de Groningse ziel”, zegt Ingrid Mortiers zonder enig gevoel voor overdrijving. Ze kijkt uit over het Hogeland dat ze onvoorwaardelijk de liefde verklaart. Haar monumentale boerderij Schatsborg in Leermens is zwaar aangetast door de gaswinning en schreeuwt om herstel. Hoe verder? „Het lot van het 300 jaar oude gebouw ligt in handen van de goden.”

‘Je bent de jongste niet meer. Gaat het je nog lukken om dit pand te behouden?’ Dat wordt Mortiers, een Vlaamse Groninger, vaak gevraagd. „Heb ik een keuze? Ik kan geen kant op. Terug naar Amsterdam of Vlaanderen? Ik woon hier al veertig jaar. Met liefde en in goede gezondheid hoop ik herstel en versterking tot een goed einde te brengen, zoals het kabinet heeft beloofd.” Als de

Nationaal Coördinator Groningen (NCG), die de versterkingsoperatie uitvoert, meewerkt. Dat schiet nog niet op. De zorg en de wetenschap dat het pand onveilig is, houden haar uit de slaap.

Mortiers, oud-PvdA Statenlid en voormalig universitair docent aan de Universiteit van Amsterdam, vecht niet alleen voor behoud van eigen huis en haard. „Bakens in het landschap en ankers voor onze herinneringen”, noemt ze de kerktorens en andere gebouwen die opduiken in het landschap en je een gevoel van thuiskomen bezorgen.

Volgens de NCG moeten voor 2028 ruim 15.000 woningen worden versterkt. Hiervan zijn inmiddels 4400 afgerond. „Hoe dan en zijn ze te behouden? Daar moet het over gaan. Het existentieel belang van deze bakens voor een samenleving wordt onderschat. Groningen heeft veel te verliezen.”

Snakken naar veilige woning

Juist daarom waarschuwt Mortiers voor de teloorgang van een uniek ‘iconisch wierdenlandschap’. „Sluipenderwijs verdwijnt er veel onder de slopershamer. Bijna ongemerkt, van boerderijen tot arbeidershuisjes. Op tal van plekken zijn ze verdwenen of vervangen door nieuwbouw. Huizen die je vandaag de dag aantreft in de eerste de beste vinexwijk, maar die helemaal niet passen in de karakteristieke Groningse dorpen. Die huizen slaan als een vlag op een modderschuit.”

Huiseigenaren die hun onveilige huis mogen vervangen, zijn in dubio, constateert architect Dianne Maas-Flim, bouwmeester versterking van de gemeente Groningen. Maas-Flim stelt dat gedupeerden de neiging hebben te kiezen voor een nieuwe woning in plaats van versterking van hun huis met behoud van karakteristieke delen. „Dat eerste kunnen ze overzien. Ze weten wat ze gaan krijgen.”

Een jaar geleden schetste de architecte in een landelijk gepubliceerd opiniestuk een verontrustend scenario: Groningen dreigt een showroom van cataloguswoningen te worden. De NCG legt de nadruk op snelheid, geld en veiligheid en minder op behoud van karakteristieke panden.

Maas vindt dat de NCG gedupeerden meer te hulp moet schieten. „Mensen moeten bij de start van een bouwkundige versterking kosteloos een architect kunnen raadplegen. Die maakt met hen een plan dat niet persé geënt is op sloop, maar op versterking, verduurzaming en behoud van de woning. Om dat te bevorderen moet de NCG een bouwmeester versterking aanstellen die garant staat voor deze aanpak. Met oog voor cultuurhistorie en beeldkwaliteit.”

Dianne Maas.

‘Karakteristieke bebouwing behouden’

Nog geen jaar later is Maas op haar wenken bediend. De NCG heeft Enno Zuidema aangesteld als regiobouwmeester. Hij wil ervoor zorgen dat waardevol erfgoed niet van de aardbodem verdwijnt. „De situatie is zorgelijk”, zegt hij. „Niet alleen erkende monumenten, maar ook karakteristieke gebouwen en woningen verdienen bescherming. NCG moet aan de slag met hoe we karakteristieke bebouwing kunnen behouden.”

Net als Maas vindt Zuidema dat architecten aan zet zijn. „Niet op kosten van de bewoner. Die moeten vast in het versterkingsbudget zitten. Enkele jaren geleden gingen we er nog van uit dat de gaswinning zou doorgaan. Ongelofelijk veel panden werden onveilig verklaard. Ik weet nog hoe stil we waren toen de cijfers op tafel kwamen. Het ging om onwaarschijnlijke aantallen. Het was een grote schok. Je kreeg grote verschillen in dorpen. Er zijn gedupeerden die zeggen: ik wil sloop en nieuwbouw, want daar heb ik recht op. Maar we zitten in een andere tijd. De risico’s zijn anders.”

Aandacht en precisie

Als de gaswinning wordt gestaakt, neemt de kans op zware bevingen af en is slopen minder nodig. Behoud ligt voor de hand, maar tegen welke prijs? Als sloop goedkoper is dan versterken, kunnen de kaarten wellicht anders komen te liggen. Maas: „Het moet bij de versterking niet alleen over geld gaan, maar ook over aandacht en precisie.”

Dat vindt ook Zuidema. „Er zijn karakteristieke gebouwen die we moeten behouden. En er zijn veel niet beschermde panden die context geven aan monumenten. Ze vormen een ensemble. Het fascinerende is dat niet alles stokoud is wat er staat. Soms doet iets super historisch aan, maar is het dat niet. Het kan evengoed typisch Gronings zijn.”

De regiobouwmeester stelt wel dat dorpsvernieuwing ook mogelijk moet zijn. „Iedere tijdsperiode voegt een nieuwe laag aan dorpen toe. De opdracht aan architecten is om daar de juiste vorm voor te vinden.”

Strepen op de mouw?

De NCG moet in 2028 de versterkingsoperatie afronden. Dat is kort dag gezien de vele duizenden woningen die nog geïnspecteerd moeten worden. De vraag is of Zuidema binnen NCG genoeg strepen op de mouw heeft om zich aan die druk te ontworstelen en behoud van waardevol erfgoed voorop te stellen. „Je wil weten of ik intern genoeg invloed heb? Dat gaan we zien. Ik adviseer de NCG-directie. Gevraagd en ook ongevraagd. Ik ben overal bij betrokken.”

Derk Kremer uit Ten Post probeert zijn rijksmonument aan de Eestumerweg overeind te houden. „Dat lukt redelijk, maar er zijn genoeg mensen die de moed opgeven. Ook door de energiecrisis die er stevig inhakt. Het water staat ze aan de lippen. Als ze de kans krijgen de woning in te leveren voor een cataloguswoning, doen ze dat. Versterken en verduurzamen is een langdurig en ingewikkeld traject. Dan maar een nieuwe, eenvoudig te verduurzamen woning.”

Volgens Kremer, die voorzitter is van de Vereniging Groninger Monumenten Eigenaren (VGME), laten eigenaren daardoor kansen liggen. „Verduurzamen als onderdeel van versterken biedt kansen,

maar de ene projectleider en aannemer geven ruimte om beide te combineren en anderen niet. De NCG, die over versterken gaat, zit heel complex in elkaar. Op directieniveau zeggen ze van alles, maar daaronder gebeuren hele andere dingen.”

Sloopspijt in Groningen

Tijdens een lezing over sloop en versterking in het aardbevingsgebied in het Berlagehuis in Usquert waarschuwt erfgoedprofessor Hanneke Ronnes, werkzaam op de universiteiten in Amsterdam in Groningen, voor afbraak. „Geld is niet het probleem. Er is een tekort aan kennis en onvoldoende bescherming door de overheid. Voor je er erg in hebt is er iets gesloopt. Dan hoor je mensen zeggen: oh, in mijn jeugd stond het er nog en nu is het weg. Dan kijken ze naar wat er is neergezet en concluderen de beleidsmakers dat de nieuwbouw niet is wat ze ervan gehoopt hadden.”

Ronnes noemt dat ‘sloopspijt’. In de zaal wordt gesproken van ‘sloopschaamte’. „Met alles wat ik heb, probeer ik deze boerderij fatsoenlijk door te geven aan een volgende generatie”, zegt Mortiers. „Ondertussen moet wonen in dit enorme pand wel behapbaar zijn. Ik blijf een deel bewonen, maar onderzoek of het pand kan worden herbestemd, zodat hier allerlei activiteiten kunnen plaatshebben.”

‘Wonen in Groningen stil genoeg’

‘Geen wonder dat troubadours, dichters en schilders het hart van de Groningers zo diep raken wanneer ze het landschap bezingen’, schrijft Mortiers in een boodschap op haar laatste kerst- en nieuwjaarskaart. Schatsborg is een bijzondere, historische plek. Eeuwen geleden woonde Diederik Scharff op Bolsiersema, ook wel Schatsborg genoemd. Hij was een van de bewindhebbers van de Kamer Stad en Lande van de West Indische Compagnie (WIC).

Mortiers hoopt dat een jonge generatie Groningers zo verknocht is aan hun omgeving dat ze grip wil krijgen op de toekomst van dit gebied. „En ook trots is op Groningen, want dat mag best. Misschien is wonen in Groningen een stil genoeg. Mensen zijn fier op hun gebied, maar uiten dat niet zo. De Groninger is geen flamboyante Fransman die iedereen wil laten weten hoe mooi zijn dorp of streek is.”

Ook vasteland Werelderfgoed

Als het aan Mortiers ligt, wordt ook het binnendijkse waddegebied uitgeroepen tot Werelderfgoed. Volgens haar is het even Werelderfgoedwaardig als de ‘natte wederhelft’ Waddenzee. Ze vergelijkt het taaie gevecht dat Groningers eeuwenlang voerden met het water met de strijd die ze de afgelopen jaren leverden tegen ‘de bestuurlijke politieke elite’ en de oliemaatschappijen Shell en Exxon. „Nu is er Nij Begun, een reeks maatregelen die naast het herstel en versterking van gebouwen moeten worden getroffen om Groningen er sociaal en economisch bovenop te helpen.”

Mortiers moet het nog zien. „Er waait een andere wind, wordt er gezegd. Ik ben daar nog niet van overtuigd. De toxische kluwen van wet- en regelgeving die aan de Groningers is nagelaten, zit de aflossing van de ereschuld nog behoorlijk in de weg. Groningen is wakker geworden, maar de vertrouwensbreuk tussen overheid en burger is nog lang niet hersteld.”